

XIX əsrin əvvəllərində, Azərbaycanın şimal hissəsi çar Rusiyasının işğalına məruz qaldıqdan sonra yeni idarəçilik üsulu formalaşmağa başladı. Həmin vaxtlardan etibarən rus inzibati idarələrinin rəsmi sənədlərində azərbaycanlılar üçün soyadlar müəyyənləşdirildi. Azərbaycan əsilzadələrinin soyadlarında hansı zümrədən olduqları əksini tapdı. Bakı xan nəslinin bir qolu olanlar da bundan sonra Xanlarov soyadı ilə tanındılar.

Onlar Bakının sonuncu xanlıq nəslinin davamçıları idilər. Güman edilir ki, Dərgah Qulu bəy özünün və I Mirzə Məhəmməd xanın (1747-1768-ci illərdə Bakı xanı) hakimiyyətini qorumaq və möhkəmləndirmək üçün müəyyən addımlar atmalı olub. Dərgah Qulu bəyi qayğılandırın həm də öz nəslinin nümayəndələrini və varidatını hakimiyyətdaxili çəkişmələrdən mühafizə etmək idi. O varidat ki, gələcəkdə rəsmi şəkildə

Xanlarovlar nəslinin gerbi

Əsilzadələr məclisinin şəhadətnaməsi

Ağaməmmədli bəy Xanlarov (yuxarıda soldan birinci)

Ağamusa bəy və Cəbrayıl bəy Xanlarov qardaşları

Zadəgan nəslinin davamçıları

Xanlarov soyadını daşıyacaq varislərinə qalacaqdı...

İçəri şəhərin qədim sakinləri...

Onlar ata-babadan içərişəhərli olublar. Xanlarov nəslinin davamçılarından olan Natəvan Xanlarova deyir ki, Bakıya, onun qədim və gözəl içəri şəhərinə sevgi bizim üçün müqəddəsdir: "Mən 1971-ci ildə içəri şəhərdə dünyaya göz açmışam. Xanlarovların Kiçik qala küçəsi, 124 ünvanında yerləşən tarixi mülkündə boya-başa çatmışam. Bakı Dövlət Universitetinin Şərqşünaslıq fakültəsini fərqlənmə diplomu ilə bitirmişəm. Ərəbşünasam. 2002-ci ildən bugünədək Xarici İşlər Nazirliyində çalışıram. Şöbə müdiriyəm, II dərəcəli müşavirəm. Mənim ulu babam Ağaməmmədli bəy Xanlarov, onun oğlu babam Ağamusa bəy Xanlarov, nəvəsi isə atam Elxan Xanlarovdur. Ağaməmmədli bəy də, Balaxanım nənə də Böyük Vətən müharibəsi dövründə dünyadan köçüblər. Səkkiz övladları - dörd oğulları, dörd qızları olub. Mənim babam Ağamusa bəy Xanlarov onlardan biri idi".

Natəvan xanım babalarının xeyirxahlıqları, alicənablıqları barədə çox eşidib. Deyir ki, onlar səxavət göstərər, var-dövlətlerini kasıbdan, ehtiyacı olanlardan əsirgəməyiblər.

Bakıya şöhrəti ən çox onun nefti gətirəndə, bu yerlərin təbii sərvətləri tükənməzdir. Xanlarovlar arasında da neft hasilatı ilə məşğul olanları vardı. Ancaq bu sahə onların əsas gəlir mənbəyi deyildi. Bu nəslin nümayəndələri müxtəlif sahələrdə çalışıblar. Əsasən tikinti-quruculuq işlərinə diqqət yetiriblər. Bir də çoxlu vətəngələri olub. Bakının bir sıra kəndlərində geniş torpaq sahələrinə malik olan bu nəslin nümayəndələri heyvandarlıqdan yaxşı gəlir əldə ediblər.

Onların əsas yaşayış yeri içəri şəhər idi. Qala divarları ilə əhatələnmiş bu əsrəngiz şəhərdə Xanlarov nəslinə məxsus, indi memarlıq abidəsi hesab edilən mülkləri olub. Xanlarovların Quba qəzasında böyük torpaq sahələri və bir sıra yaşayış məskənləri, eləcə də Abşeron kəndləri - Xırdalan, Masazır, Pirekəşkül, Hökməli, Masşağa, Mərdəkan, Şüvəlan kəndlərində tor-

Azərbaycanın ilk kimyaçı alimi Məvsüm bəy Xanlarov

paq sahələri olub. Yayın isti günlərində isə adətən Bakının Şüvəlandakı bağlarına üz tutardı.

Xanlarovların torpaq sahələrinin çoxunun Aşurbəyovların və Səlimxanovların torpaqları ilə həmsərhəd olması sənədlərdə də əksini tapıb. Bu nəslin nümayəndələrinin Aşurbəyovlar və Səlimxanovlar, eləcə də digər bəy nəsiləri ilə - Sultanovlarla, Hacınskilərlə həm də qohumluqları vardı.

Natəvan Xanlarova nəslinin böyüklərindən eşitdiyi bir hadisəni yada salır: "Bakı milyonçusu Ağamusa Nağıyev öz əziz, nakam oğlunun xatirəsinə İsmayiliyyə binasını (hazırda AMEA-nın əsas bi-

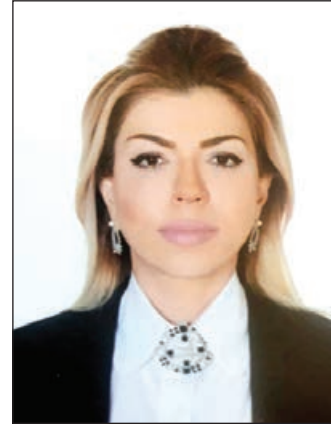
Elxan Xanlarov

qalmışdı. Bərabərlik vəd edən yeni hökumət öz siyasətini həyata keçirməyə varlıları kasıblaşdırmaqdan başladı. Beləcə, bəy, ağa, xan soyadından olanların məşəqətli günləri gəldi. Yeni hökumət sovetləşmə, şəxsi mülkiyyət hüququnun ləğv edilməsi siyasətini Azərbaycanda ən sərt şəkildə həyata keçirirdi. Xanlarovların da mülkləri əllərindən alındı. Şüvəlandakı bağlarına pənəh apardılar. Natəvan Xanlarova danışır: "Böyüklərimiz mənə danışdı ki, bölsheviklər gələndə Xanlarovlar nəslinin övladları da şəhərdəki evlərini tərk etmək məcburiyyətində qalıblar. İşğalçı ordunun əsgərləri boş qalmış mülklərə daxil olublar. İndi bizim yaşa-

vələndakı bağlarında qalmalı oldular. İçəri şəhərdəki evlərinə yalnız biri qaldı. Daha doğrusu, sahiblərinə həmin mülkün bir hissəsində yaşamaq üçün yer verildi.

Tanınmış nəslin məşhur övladları

Sovet hökuməti ölkənin digər əsilzadələri kimi, Xanlarovların da var-dövlətlerini, mülklərini müsadirə etdi. Amma onları fitri istedadların-

Natəvan Xanlarova

dan, dərin zəkalarından və elmə, təhsilə böyük maraqlarından məhrum edə bilmədi. Əvvəllər də Xanlarovlar nəslinin nümayəndələri arasında ziyalılar çox idi. Onlardan biri - Məvsüm bəy Xanlarov 1857-ci il sentyabrın 24-də Bakıda dünyaya göz açdı. İlk təhsilini mədrəsədə alıb, ərəb və fars dillərini, Quranı, şəriət elmini orada öyrənib. 1871-ci ildə mədrəsəni bitirib. Rus dilini müstəqil öyrənib. O, 1872-1877-ci illərdə Bakıdakı rus Realni Gimnaziyasında oxuyub. Bu məktəbin əlavə siniflərində təhsilini davam etdirmək qərarına gəlib. Həmin məktəbin yüksək səviyyəli kimya laboratoriyasının və fizika kabinetinin imkanlarından bəhrələnən Məvsüm bəy öz sənət yolunu müəyyənləşdirib. O dövrdə Azərbaycanın neft sənayesinin inkişafı, xüsusilə neft emalı sahəsinin perspektivlərini nəzərə alan Məvsüm bəy Almaniyağa gedib. Vyuburq Universitetinin tələbəsi olub. Növbəti il təhsilini davam etdirmək üçün Leypsiq üz tutub. Leypsiq Universitetində dövrünün nüfuzlu elm xadimlərindən dərs alıb. 1881-ci ilin mayında Fransanın Strasburq şəhərində fəalyyəti göstərən Vilhelm Kayzer Universitetinə yollanıb. Tanınmış alimlərin - An-

ton de Barinin, kimyaçı Rudolf Fittiqin tələbəsi olan Məvsüm bəy elmi araşdırmalara başlayıb. 1883-cü ildə Strasburq Universitetinin Elmi Şurasında 26 yaşlı azərbaycanlı Məvsüm bəy Xanlarov doktorluq dissertasiyasını uğurla müdafiə edib. Tezliklə vətəne qayıdıb, elmi araşdırmalarını burada davam etdirib. Kimyaçı alim xarici ölkələrdə də yaxşı tanınıb, D.İ.Mendeleyev, D.P.Kononov, N.A.Mentuşkin kimi dünya şöhrətli elm adamları ilə fikir mübadiləsi aparıb.

Təhsilini Avropada başa vurub Bakıya qayıtdıqdan sonra Məvsüm bəy Xanlarov Hacı Zeynalabdin Tağıyevin böyük qızı Xanımla evlənib. Məvsüm bəy 1921-ci il fevralın 23-də vəfat edib. Sovet hakimiyyəti illərində Azərbaycan xalqının görkəmli övladlarının bir çoxu kimi onu da unudurmağa çalışıblar.

Xanlarov nəslinin başqa bir nümayəndəsi - Anaxanım Hüseyn bəy qızı Xanlarova isə dünya miqyasında tanınmış alim, texnika elmləri doktoru, professor idi. Onun atası Hüseyn bəy Xanlarov gənclik illərində Avropada oxumuşdu.

Sovet hökuməti bir tərəfdən ölkədə savadsızlığın ləğvi üçün böyük işlər həyata keçirir, digər tərəfdən də bəy, ağa, xan övladlarının təhsilinə maneələr yaradırdı. Peterburq şəhərinə təhsil almaq üçün gedən Kerim bəy Xanlarov soyadına görə oxuduğu universitetlə vidalaşmaq təhlükəsi ilə üzləşib. Ona deyiblər ki, sən bəy oğlusan, bu məktəbdə oxuya bilməzsən. Kerim bəy bacısı Tərə xanımın həyat yoldaşı, məşhur həkim Əsəd bəy Əmirovun soyadını götürüb. O, əlli ilə yaxın Moskva şəhərində yaşayıb. Maksim Qorki adına kinostudiyada səs rejissoru işləyib. Ömrünün sonunadək də Əmirov soyadını daşıyıb. Natəvan Xanlarova xatırlayır: "Rejissor Əlisəttar Atakişiyevlə Kerim əmi möhkəm dost idilər. Əlisəttar Atakişiyev bir dəfə Bakıya gələndə bizim qonağımız oldu. O, Xanlarovların Şüvəlandakı bağına getmək istədiyini söylədi. Orada bizə dedi: "Bilirsiniz bu necə tarixi bağdır?! 1945-ci ildə "Arşın mal alan" filminin müəyyən hissələri, həmçinin toy səhnəsi burada çəkilib. Onu da deyim ki, Xanlarovların Şüvəlanda bağ evləri indi lal-qar uşaqlar üçün internatdır. Ölkənin Birinci vitse-prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın göstərişi ilə orada çox yüksək səviyyədə təmir işləri aparılıb".

Hər bir insan bu həyatda gördüyü xeyirxah işləri ilə hörmət qazanır. Onu yaddaşlarda yaşadan da xoş əməllərdir. İnşa etdikləri tarixi binalar, rəhimdillikləri, səxavətləri barədə dillərdə dolğan söz-söhbətlər Xanlarov nəslinin dünyasını dəyişmiş övladlarını unudulmağa qoymur.

Natəvan Xanlarova deyir: "Sovet hakimiyyəti onlardan var-dövlətlerini, aqalıq titullarını ala bilməmişdi. Ancaq soy-kökəndən gələn əsilzadəlik, alicənablıq, ziyalılıq, vətəne, xalqa sonsuz sevgi hissələrinə toxuna bilməmişdi. Xanlarov nəslinin övladları bu gün də eyni duyğularla yaşayırlar. Çünki böyüklərimizdən belə görmüşük. Mənim atam öz zadəgan nəslini ilə fəxr edirdi və biz övladlarına da bunu daim tələq edirdi. Onun bizə bir öyüdü vardı: "Unutmayın ki, siz hansı nəsiləndəsiniz və həmişə öz nəslinizə layiq olmağa çalışın. Ləyaqətli insan olmaq atam Elxan Xanlarovun, anam Sara Xanlarovanın bizə - mənə, qardaşım Cəbrayıl və bacım Fidan Xanlarovaya verdiyi tərbiyənin əsas ana xəttini təşkil edib. Dövlətimizə, vətənimizə xidmət etməkdən qürur duyuram. Mən həmişə soy-kökümüzlə layiq olmağa çalışıram. Daşdıqdan sonra qürur duyumaqla yanaşı, onun məsuliyyətini dərk edirəm. Nəsilər arasında ənənələr, mənəvi bağlılıq yalnız bu cür davam edə bilər. Mən, eyni zamanda, ölkənin Prezidenti cənab İlham Əliyevə və ölkənin Birinci vitse-prezidenti Mehriban Əliyevaya çiçəklənən Azərbaycanımız, Bakımız və içəri şəhərimiz üçün öz minnətdarlığımı bildirirəm".

Zöhrə FƏRƏCOVA,
"Azərbaycan"